

HOGYAN KÜZDJÜK LE A KOMMUNIKÁCIÓS AKADÁLYOKAT A TERMÉSZETI ÉLMÉNYEK HOZZÁFÉRHETŐSÉGE ÉRDEKÉBEN?

1.sz. Melléklet: Mindenki számára hozzáférhető filmek készítése

Útmutató: Hogyan küzdjük le a kommunikációs akadályokat a természeti élményeket bemutató videófilmek készítése során?

Krzysztof Kaszewski

Amikor látássérült, hallássérült és értelmi fogyatékosággal élő személyek számára szeretnénk akadálymentes filmet készíteni, abból az általános felvetésből kell kiindulnunk, hogy a film egy audiovizuális alkotás, azaz két ingercsatornán, a vizuális látványon és az auditív hangokon keresztül hat a nézőkre. Általában ezek keveredése hozza létre a film narratíváját adó ingerek összességét, azaz a konkrét történetet vagy üzenetet.

Vizuális és auditív ingerek

Azok a nézők, akiknek minden érzékelési mechanizmusuk megfelelően működik, a filmet mind vizuális, mind auditív ingerek segítségével érzékelik.

A fogyatékosággal élő személyek esetében azonban a narratív rétegek (és alrétegek) mindegyike különálló ingerforrás lehet. A néző észlelési képességeitől függően ezek a rétegek az ingerek különböző kombinációjú keveredését is létrehozhatják.

A siket és nagyothalló személyek a vizuális ingerek érzékelésére, míg a vak és gyengénlátó személyek a hallási ingerek érzékelésére összpontosítanak. Az értelmi fogyatékosággal élő személyek az ép emberekhez hasonlóan mindkét narratív réteg által nyújtott ingerek keverékét érzékelik, csak korlátozott módon.

Gyakran előfordul, hogy a film két fő narratív rétege, a képi és a hangj réteg, különböző alrétegekből áll. A vizuális réteg például a következő alrétegekből állhat:

- fő képek, amelyek lehetnek videófelvevételek vagy animációk, amelyek jelenetekké, szekvenciákká stb. állnak össze,

- segédanyagok: rajzok, grafikonok, animációk, és egyéb vizuális anyagok, például jelnyelvi tolmácsolásról készült videó,
- feliratok.

Az auditív réteg két nagyobb alrétegcsoportból állhat:

- diegetikus hangok (a filmben bemutatott helyszínről származó hangok, azaz környezeti hangok, párbeszéd stb.),
- nem-diegetikus hangok (nem a bemutatott helyszínről származó hangok), azaz hangalámondás, hangeffektek (szinkron és aszinkron) és zene.

Amikor látássérült, hallássérült vagy értelmi fogyatékosággal élő személyek számára készítünk filmet, különös figyelmet kell fordítanunk arra, hogy az egyes narratív rétegeket az adott fogyatékosággal élő célcsoport hogyan érzékeli. Ezáltal tudjuk biztosítani, hogy a célközönségnek megfelelő ingerek keverékét hozzuk létre, optimális filmélményt nyújtva számukra.

A siket és nagyothalló nézők számára megfelelő vizuális ingereket kell nyújtanunk, összhangban a filmben látható képi világgal. Ha például szélben mozgó leveleket mutatunk a filmben, akkor a nézők feltételezik, hogy fúj a szél, és ezáltal ők is „megérezhetik” a levegő mozgását. A vak és gyengénlátó nézők számára pedig megfelelő auditív ingereket kell biztosítani. Ebben az esetben a szél hangját tükröző hang hozzáadásával érhetjük el, miközben a hangalámondást hallgatva kellő tájékoztatást kapnak a szélben ringatózó levelekről. Ezáltal ők is „érezhetik” a szelet és „láthatják” a szélben mozgó leveleket.

A természetfilmeknél nagyon fontos biztosítani az ingerek hitelességét mind a vizuális, mind az auditív rétegben. Egy adott természeti környezet vagy turisztikai látványosság bemutatása során mindkét rétegnek olyan információt kell tartalmaznia, amelyek az adott helyre jellemzőek. A hanghatások kapcsán ez lehet például harangszó, bizonyos madárfajok éneke vagy egy folyó zúgása. A vizuális látványban pedig olyan képeket kell bemutatni, amelyek összhangban vannak a hallható zajokkal, például a mozgó harangok látványa, egy adott madárfajról készült képsorok, vagy a folyó vizének áramlását bemutató felvétel.

Belső koherencia

Az értelmi fogyatékosággal élő személyek számára filmet a lehető legharmonikusabb módon kell elkészíteni, tehát a hangrétegnek meg kell felelni a látott információknak, például ha látványban a hajladozó füvek képét mutatjuk, akkor a hanghatás tekintetében azt a szél zúgásával kell kísérnünk. Emellett ügyeljünk arra, hogy a narráció ne változzon túl gyorsan se a látvány, se a hallottak tekintetében (a nézőnek időre van szüksége az információ befogadásához), és hogy az ingerek száma se legyen túl nagy egyszerre.

A siket és nagyothalló, a gyengénlátó, valamint az értelmi fogyatékosággal élő személyek számára szánt filmek szerkesztésének általános elve, hogy a látvány és a hanghatások összhangban legyenek egymással és kiegészítsék egymást, egyidejűleg jelenjenek meg, amennyire csak lehetséges. Ezért kerülni kell az L és J-vágásokat, kivéve, ha azok mindenképp indokoltak és kellően hosszúak, például lassan haladó változások, mint az évszakok váltakozásának bemutatása esetén, stb.

Anyagok minősége

A szerkesztés során minden esetben fontos, hogy megfelelő minőségű anyagokat használjunk fel. Vizuális anyagok esetében ez például a megfelelő felbontást, széles dinamikatarományt, helyes fehéregyensúlyt, megfelelő mélységélességet, stb. jelent. A hanganyagokat a magas mintavételi frekvenciának kell jellemeznie (ami garantálja a széles frekvenciasáv érzékelését), és nem lehetnek zavaró, vagy nem az adott környezetből származó hangok, például véletlenszerű kopogások vagy más zörejek.

Mindannyian nézők vagyunk

A filmek szerkesztése során három másik fontos kérdést is szem előtt kell tartanunk. Először is, a filmet többször is meg lehet nézni, tehát a film tartalmának nem feltétlenül kell már az első alkalommal teljes egészében eljutnia a nézőhöz. Másodsor, a film nézőinek többsége nem fogyatékossgal élő személy lesz. A filmet ezért úgy kell elkészíteni, hogy az ép emberek számára is élvezetes legyen. Harmadszor pedig, a filmnek integrálni kell, mind a fogyatékossgal élő, mind pedig az ép személyeket, hiszen mindannyian ugyanannak a világnak vagyunk a részei. Ezért amikor egy filmet a fogyatékossgal élő személyek számára készítünk, akkor az ép emberekre is tekintettel kell lenni, hogy mindenki együtt, egyszerre élvezhesse a filmet.

Vizuális narráció

1. A film fő vizuális alrétege a szerkesztett filmfelvételek (vagy animációk). A filmben használt felvételeknek a lehető legstabilabbnak kell lenniük. Kerüljük a túlságosan rázós, a túlságosan nehéz, vagy a túlságosan fárasztó felvételeket. A kameramozgás legyen egyenes, hogy a nézőknek ne kelljen nagy erőfeszítéseket tenniük a téma vagy a történés követéséhez. A vágásnak összhangban kell lennie a kamera mozgásával, például ha az előző felvétel balra mozgott, a következő nem mehet az ellenkező irányba.

Alapszabályként, a film vágásának lineárisnak kell lennie, azaz biztosítania kell a narratíva folyamatosságát. Kerüljük a párhuzamos vágásokat, valamint a nagyon rövid beállításokon alapuló gyors lineáris vágásokat. Nem szabad olyan vágóképeket használni, amelyek elvonhatják a nézők figyelmét az aktuális témáról.

Ügyelni kell a térbeliségre, hogy a vágott anyagban a nézőknek egyértelmű legyen a cselekmény, a mozdulatok iránya, különösen ha mozgó állatokat és madarakat mutatunk, de ugyanígy igaz ez az embereket ábrázoló felvételek esetében is. Ez a filmvágás egyik alapelve is, de különösen fontos, ha a film célközönsége között értelmi fogyatékossgal élő személyek is vannak.

A felvételeket a vizuális folytonosság elve szerint kell megvágni. Ez a szabály a felvételek helyes kiválasztásán és a felvételek kombinálásának módján múlik, mely révén a vágás után a nézőknek nem kell a képernyőn keresgélniük azt, amit azonnal észre kellene venniük.

A vágás ritmusát és tempóját a célközönség érzékelési képességeihez kell igazítani.

Mint ahogy fentebb már említettük, a vak és gyengénlátó, a siket és nagyothalló, valamint az értelmi fogyatékossgal élő személyek számára készült filmek vágása legyen lineáris, a lehető legnyugodtabb, és viszonylag hosszú beállításokra épüljenek. Ugyanakkor ügyeljünk arra, hogy a film ne nyúljon túl hosszúvá és ne legyen unalmas. Fontos, hogy az ép emberek is érdeklődéssel tudják végignézni a filmet.

2. A második alrétegbe tartoznak a rajzok, a diagramok és az animációk formájában megjelenő segédanyagok és az esetleges rövid leírások (hely neve, személy bemutatása), összhangban a felvétel többi részével. Ha a segédanyagok megfelelnek bizonyos felvételeknek, és szink-

ronban vannak velük, akkor a képernyőn nem jelenhetnek meg túl korán, és nem érhetnek véget túl későn. Az időtartamuknak elég hosszúnak kell lennie ahhoz, hogy a tartalmuk érthető legyen, ugyanakkor ne legyen a kelleténél hosszabb.

3. A harmadik alrétetet a narrátor által elmondott szöveg felirata alkotja, amely időben és tartalmában összhangban áll a két előző alréteggel, de legfőképpen a narrátor hangjával. A feliratok a narrátor hangjának megértését segítik a hallássérült személyek számára. A filmen az egyes jelenetek bemutatására csak korlátozott idő áll rendelkezésre, mely sok esetben nem elegendő a jelenethez tartozó felirat megjelenítésére. Ilyen esetekben megengedett, hogy a felirat átcsússzon a következő jelenet alá, amennyiben az nem befolyásolja hátrányosan az elhangzott információk megértését.

A feliratok készítése során ügyeljünk arra, hogy a néző számára érthető legyen a szöveg: legyen olvasható és megfelelő hosszúságú. Az olvashatóság érdekében körültekintően válasszuk ki a betűtípust, a térközt és a sortávolságot. Többsoros feliratok használata helyett azonban törekedjünk inkább az egysoros feliratok megjelenítésére, amennyiben megoldható. A felirat mérete legyen megfelelő, az úgynevezett biztonsági margón belül helyezkedjen el. A biztonsági margó a képernyő szélességének legalább 20%-a 16:9-es képarány (általános méret) esetén. A kétsoros feliratokat esetén, nagyobb margószélességet érdemes hagyni (a képernyő szélességének legalább 30%-át). A margón túlnyúló feliratok nehezebben olvashatók, különösen a látássérült és az értelmi fogyatékosokkal élő személyek számára. A régebbi típusú (eltérő képarányú) televíziókészülékek esetén pedig előfordulhat, hogy a felirat egy része nem fog látszódni.

Az olvashatóság szempontjából fontos továbbá, hogy a betű színe eltérő legyen a háttér színétől. Ezért fontos szempont a megfelelő szín és színtelítettség kiválasztása.

A szín beállítása során ugyanakkor nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a film célközönsége között ép személyek is vannak, ezért ügyeljünk arra, hogy a felirat ne legyen túl nagy, vagy túl kontrasztos. Hasznos megoldás, ha a felirat mögé egy további grafikai réteget adunk, amely elválasztja a feliratokat a háttértől, és javítja a szöveg olvashatóságát anélkül, hogy növelni kellene a betűméretet, a fényerőt vagy a kontrasztot.

Auditív narráció

Az auditív rétegben a film narrációját (és egyúttal az ingert közvetítő anyagot) a diegetikus, azaz a felvétel helyszínén meglévő hangok és a nem-diegetikus, azaz az utómunka során a filmhez hozzáadott hangok, mint például a hangalámondás, a hangeffektek és a zene, építik fel.

A diegetikus hangok rétege nagy szerepet játszik a természeti látványosságokat bemutató filmekben. Ez a filmben bemutatott kép fő hangillusztrációja, mely egyben kiegészítő információ a halló emberek, azon belül is különösen a látássérült személyek számára.

A hangalámondásnak nemcsak élvezetesnek és ösztönzőnek kell lennie, hanem érthetőnek is, megfelelő előadásmóddal. A narrátornak minden szótagot tisztán kell kiejtenie, és megfelelően ki kell emelnie a szavak jelentését. Ideális esetben a kommentár szövegét egy profi hang- vagy filmszínész olvassa fel.

A narrátor hangjának mélyebbnek (de nem egyhangúnak) kell lennie, mint a többi háttérhang, amelyek általában magasabb frekvenciatartományban szólnak. Az alacsonyabb frekvenciájú hang meleg, kellemes és hívogató hangzású, és egyben bizalomérzetet kelt a hallgatóban.

A többi hangelemet, azaz a hangeffekteket és a zenét, visszafogottan kell használni. Mindig érdemes mérlegelni, hogy célszerű-e ezeket az ingereket alkalmazni. A nem-diegetikus zenével különösen óvatosan kell bánni, mert az esetleg hátrányosan befolyásolhatja a filmben bemutatott környezet érzékelését. Emellett a filmben szélesebb körben használt nem-diegetikus zene és hangeffektek megzavarhatják a diegetikus hangok érzékelését, beleértve például az úgynevezett természetes csendet (amely egyébként soha nem hangtalan). Általánosságban a nem-diegetikus hangok használatát érdemes kerülni, bár számos kortárs természetfilmben a zenét gyakran tudatosan használják a fő narratív rétegek egyikeként, ami nagy hatással van a film befogadására. Érdemes azonban arra is gondolni, hogy a siket vagy nagyothalló személyek ezeket a hangokat nem fogják érzékelni.

A film nyitó- és zárójelenetében ugyanakkor ajánlott a zene használata, amennyiben az nem zavarja a fontos diegetikus hangokat.

Érzelmek

A felvétel készítése és az utómunka során alkalmazott technikáktól függetlenül, a filmnek érdekesnek kell lennie, a nézőket egy új és más valóságba kell elvinnie, és a film megtekintése után cselekvésre kell őket ösztönöznie. Ezért nem szabad megfélemlíteni a legfontosabb szempontról, az érzelmekről. A turisztikai vagy a természeti látnivalókat bemutató információk hatékony közvetítése egy dolog, de a néző érzelmi bevonása valami teljesen más.

Ezért mielőtt nekifognánk a film készítésének, még az előkészítési szakaszban érdemes átgondolnunk a film koncepcióját, és annak megfelelően megírni a film forgatókönyvét. A természetfilmeknek nem csak a tájékoztatás a célja, hanem, hogy érzelmeket is közvetítsen és kapcsolatokat építsen.